

А. А. Салавей (Мінск, МДЛУ)

**МАДАЛЬНЫЯ ДЗЕЯСЛОВЫ ЯК МАРКЁРЫ ВЕРАГОДНАСЦІ
Ў БЕЛАРУСКІХ І АНГЛІЙСКІХ ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ РЭЦЭНЗІЯХ**

Артыкул прысвечаны праблеме ўплыву мадальных дзеясловаў на верагоднасць выказвання. Вызначаны рысы падабенства і адрознення ў функцыянаванні мадальных дзеясловаў як паказчыкаў верагоднасці рэцэнзій часопісаў на кнігі, напісаныя на беларускай і англійскай мовах.

У сучасным свеце інфармацыя адыгрывае ключавую ролю. Якаснай асновай інфармацыі выступае верагоднасць, без якой губляецца яе паўната і надзейнасць. У філасофіі, логіцы і мовазнаўстве верагоднасць трактуецца па-рознаму. Анталагічнае вывучэнне верагоднасці заснавана на трыядзе *веданне-вера-меркаванне*. З лінгвістычнага пункту гледжання верагоднасць – мадальная катэгорыя, якая эксплікуе ацэнку адрасантам ступені адпаведнасці выказвання рэчаіснасці. Мэтазгодна дыферэнцаваць дзве ступені: *ісцінасць і імавернасць*. Ісцінасць (уключае веданне) – адпаведнасць зместу выказвання стану спраў

у цяперашнім ці мінулым часе, імавернасць (змяшчае веру і меркаванне) – адпаведнасць зместу выказвання стану спраў у адным з магчымых сусветаў. З гэтага вынікае наступная тыпалогія верагоднасці: *верагоднасць, заснаваная на веданні; верагоднасць, заснаваная на веры; верагоднасць, заснаваная на меркаванні.*

У беларускай і англійскай мовах верагоднасць маніфестуецца лексіка-граматычнымі, сінтаксічнымі і стылістычнымі сродкамі. Аб'ектам дадзенага артыкулу з'яўляюцца беларускія і англійскія мадальныя дзеясловы як паказчыкі верагоднасці. Мадальныя дзеясловы эксплікуюць розныя адносіны да магчымых дзеянняў або станаў, якія намінуюцца паўназначнымі дзеясловамі. Англійскія мадальныя дзеясловы лічацца дэфектнымі: яны маюць толькі адну словаформу (за выключэннем *can, may, be to, have to, will*), характарызуюцца адсутнасцю неасабовых формаў (дзеепрыметнікаў цяперашняга або прошлага часу, то-інфінітыва, герундыя). Гэтыя рысы значна адрозніваюцца ад характарыстык адпаведных мадальных дзеясловаў у беларускай мове, якія змяняюцца па ліках, асобах, часах, ладах [1].

Мадальныя дзеясловы выконваюць сінтаксічную функцыю часткі састаўнога дзеяслоўнага выказніка, які ўключае два абавязковыя кампаненты: інфінітыў, што з'яўляецца носьбітам асноўнага лексічнага значэння, і дапаможны кампанент, які перадае граматычнае значэнне і дадатковыя адценні лексічнага [2]. Мадальнае ўскладненне дадатковымі значэннямі перадаецца праз беларускія дзеясловы, прэдыкатыўныя прыметнікі і дзеепрыметнікі: *хацець, магчы, жадаць, мусяць, імкнуцца, старацца, намагацца, спрабаваць; абавязаны, вымушаны, павінен* і англійскія дзеясловы *can / could, may / might, must, have to, need, shall, should, ought to, be to, will / would, dare.*

Прынята адрозніваць першаснае і другаснае значэнні мадальных дзеясловаў. Значэнні магчымасці і неабходнасці эксплікуюцца мадальнымі дзеясловамі ў першаснай функцыі, значэнне верагоднасці – у другаснай, ці эпістэмічнай. Апошняя функцыя ўласціва беларускаму мадальному дзеяслову *магчы* і англійскім мадальным дзеясловам *could, may / might, must, should, will*. Аднак мы лічым, што любое выказванне маніфестуе верагоднасць незалежна ад функцыі мадальнага дзеяслова. Верагоднасць накладваецца на яго першаснае значэнне.

Матэрыялам для даследавання паслужылі 100 беларуска- і англамоўных публіцыстычных рэцэнзій на мастацкія кнігі (па 50 рэцэнзій на кожнай мове, адабраных з часопісаў «Літаратура і мастацтва», «Дзеяслоў», «Маладосць», «The Guardian», «The Independent», «The Standard» за 2017–2019 гг.). У даследаваным матэрыяле было выяўлена 150 словаўжыванняў беларускіх мадальных дзеясловаў і 282 – англійскіх.

У публіцыстычных рэцэнзіях на беларускай мове мадальны дзеяслоў *магчы* і яго словаформы (*можа / не можа, зможа / зможаш, мог (бы) / не мог, магла (бы) / не магла, магло (б) / не магло, маглі (б), змагла (б), змаглі (б), могуць / не могуць*) займаюць першае месца па рэкурэнтнасці – 118 словаўжыванняў (с/у). Дадзены мадальны дзеяслоў эксплікуе рэальную магчымасць, фізічную і ментальную здольнасць здзейсніць што-небудзь у цяперашнім, прошлым ці будучым часе: *Таму метафара заўсёды неадназначная, кожны бачыць тое, што **можа** ўбачыць, і яно не заўсёды супадае з тым, які сэнс укладаў у радкі аўтар* (Ж. Капуста). Верагоднасць накладваецца на значэнне магчымасці і рэпрэзентуецца імпліцытна і экспліцытна ў выказваннях. Мадальны дзеяслоў *магчы* і словаформы (*не можа, мог /*

не мог, магла / не магла, магло / не магло, магли, змагла, змагли, могуць / не могуць) выкарыстоўваюцца ў выказваннях з верагоднасцю, заснаванай на веданні: *Без іх дасціпная проза **магла** стацца непраглядна-змрочнай: смерць бацькі, пастаянная вайна на тваім парозе, як вынік – трывога за будучыню маленькага сына, які аднойчы **мог** стацца салдатам, крытычны погляд на справу пісьменніка ў сучасным свеце, усведамленне ўласнае безабароннасці перад выбрыкамі лёсу і ўвогуле* (Н. Грышчук). 83 % выказванняў з мадальным дзеясловам *магчы* эксплікуюць веданне, змяшчаючы імпліцытную мадальную рамку *вядома, што*. 6 % выказванняў рэпрэзентуюць верагоднасць, заснаваную на веры, якая можа быць вербалізавана 2 спосабамі: 1) мадальным дзеясловам *магчы* ў форме будучага часу (*зможаш, зможаш*): *Зрэшты, толькі прызнаўшы сваю ўласную цемру, ты **зможаш** хоць нешта ўгледзець у прыцемках чужога душы* (Н. Грышчук). Мы лічым выказванні з мадальным дзеясловам у форме будучага часу імавернаснымі, так як іх змест адпавядае не стану спраў у цяперашнім / прошлым часе (як у выказваннях з веданнем), а стану спраў у адным з магчымых сусветаў, прычым адрасант упэўнены ва ўзнікненні ў будучым менавіта гэтага стану спраў у адрозненні ад сітуацый з верагоднасцю, заснаванай на меркаванні; 2) камбінацыяй мадальных слоў з семамі адсутнасці сумненняў, упэўненасці ў праўдзівасці прапазіцыі (*вядома, безумоўна, бяспрэчна і інш.*) + мадальны дзеяслоў *магчы*, якая маніфестуе веру адрасанта ў магчымасць, здольнасць: *Хоць аўтарка, **вядома, можа** тут гуліва заўпарціцца: маўляў, я так бачу* (Т. Будовіч-Барадуля).

Верагоднасць, заснаваная на меркаванні, эксплікуецца ў 11 % выказваннях з мадальным дзеясловам *магчы*. Мадальнае слова *наўрад*, прэдыкат *мяркую* і часціца *ці* з семамі няўпэўненасці, *наўнасці сумненняў у аднаведнасці прапазіцыі рэчаіснасці ў камбінацыі з мадальным дзеясловам магчы* вербалізуюць меркаванне, дапушчэнне адносна імавернасці *магчы* / *здольнасці*: *Мяркую, у сітуацыі з гэтай кнігай **можа** спрацаваць гісторыя киталту «калі ёсць адзін чалавек, якому падабаецца, абавязкова знойдзецца і другі»* (Ю. Ваўчок). Выказванні з мадальным дзеясловам *магчы* ў форме ўмоўнага ладу лічацца імавернаснымі, так як прапазіцыя не адпавядае жаданаму стану спраў, але адрасант выказвае меркаванне адносна магчымасці ўзнікнення альтэрнатыўнага стану спраў у цяперашнім / прошлым часе: *Хаця першае чатырохрадкоўе і два радкі пра Арыядну ў сярэдзіне верша былі шматаб'яцальнымі, на іх аснове **мог бы** атрымацца цікавы твор, хай і мени мудрагелісты* (Т. Будовіч-Барадуля).

Мадальны дзеяслоў *магчы* часта выкарыстоўваецца ў якасці мадальнага слова *можа / можа быць / быць можа* з семантыкай меркавання: *А тым, хто не шукае недарэчнасцяў і ляпаў, фільм, **быць можа**, падасца найлепшым з прагледзеных за апошні год* (Ю. Ваўчок).

Мадальныя дзеясловы волевыяўлення *жадаць* (3 с/у), *хацець* (29 с/у) выкарыстоўваюцца ў прааналізаваным матэрыяле толькі як паказчыкі ведання: *Хочацца падкрэсліць запатрабаванасць гэтага жанру, бо, як правіла, падобныя выданні прысвечаны асобам яркім, валявым, мэтанакіраваным, якія могуць уразіць чытача, уплываць належным чынам на норавы сучаснага грамадства*. Мадальны дзеяслоў *хацець* можа выкарыстоўвацца ў форме ўмоўнага ладу са значэннем абвеснага як паказчык ведання для маніфестацыі праўдзівасці жадання адрасанта: *Вельмі **хацелася б** (= **хочацца**), каб абмеркаванне пытанняў, узнятых Гунілай Бэргстрэм, не спынілася на гэтай кнізе* (В. Бурлак).

У англійскіх публіцыстычных рэцэнзіях мадальны дзеяслоў *can / could* з'яўляецца самым частотным (140 с/у). Форма *could* ужываецца ў двух ладах: у прошлым часе абвеснага ладу і ва ўмоўным ладзе. Мадальны дзеяслоў *can / could* эксплікуе два тыпы магчымасці: анталагічную і эпістэмічную. Першы тып рэпрэзентуе магчымасць у цяперашнім ці прошлым часе: *We can keep our humanity intact while enjoying the new tools tech has built* 'Мы можам захаваць наша чалавецтва ў цэласці, атрымліваючы асалоду ад новых інструментаў, створаных тэхналогіямі' (B. Tarnoff). Само існаванне магчымасці з'яўляецца аб'ектыўна ўстаноўленым фактам. Другі – дапушчэнне аб рэальным існаванні магчымасці у цяперашнім ці прошлым часе: *This could be the kind of book that many readers are looking for* 'Магчыма, гэта менавіта тая кніга, якую шукаюць многія чытачы' (N. Corn). Форма ўмоўнага ладу *could* пры выкарыстанні ў дадзеным значэнні лічыцца маркёрам верагоднасці. Аднак, як ужо адзначалася вышэй, на любое значэнне мадальнага дзеяслова накладваецца верагоднасць. 95 % выказванняў з мадальным дзеясловам *can* і формай прошлага часу *could* эксплікуюць веданне, 1 % – веру і 4 % – меркаванне. Вера адрасанта ў рэальнае існаванне магчымасці, фізічнай ці ментальнай здольнасці адрасата рэалізуецца камбінацыямі мадальны дзеяслоў *can* + мадальнае слова *of course* з семай *упэўненасці* і *прэдыкат hope* + мадальны дзеяслоў *can*: *I hope that he can resist this* 'Я спадзяюся, што ён можа супрацьстаяць гэтаму' (L. Feigel). Камбінацыя мадальны дзеяслоў у адмоўнай форме *can't* + мадальнае слова *perhaps* з семай *няўпэўненасці* рэпрэзентуе меркаванне адрасанта адносна існавання магчымасці альтэрнатыўнага развіцця падзеі: *Perhaps it could not be written in any other way* 'Магчыма, гэта кніга не магла быць напісана любым іншым спосабам' (D. Levy).

У рэцэнзіях форма ўмоўнага ладу *could* (27 с/у) эксплікуе верагоднасць, заснаваную на меркаванні, якая можа накладвацца на мадальнае значэнне нерэальнасці: *She could write about this event if she wanted* 'Яна магла б (= магчыма, напісала б) напісаць аб гэтай падзеі, калі б захацела'.

Другое месца па рэкурэнтнасці займае мадальны дзеяслоў *may / might* (70 с/у). 47 % выказванняў з дадзеным мадальным дзеясловам эксплікуюць веданне, якое накладваецца на значэнне анталагічнай магчымасці: *Other readers may feel differently* 'Астатнія чытачы могуць лічыць інакш' (L. Shriver). Мадальны дзеяслоў *may / might* выступае як паказчык меркавання ў 53 % выказваннях: *It might at least give comfort, if not hope* 'Гэта, можа, па меншай меры, дасць суцяшэнне, калі не надзею' (R. McCrum).

Мадальныя дзеясловы неабходнасці *should / ought to* (25 с/у), *have to* (18 с/у), *must* (16 с/у), *be to* (2 с/у), *need* (1 с/у) вербалізуюць усе тыпы верагоднасці. У 80 % выказваннях з дадзенымі мадальнымі дзеясловамі сама неабходнасць адпавядае рэчаіснасці і з'яўляецца эксплікатарам ведання: *To accept Bradshaw's arguments, you have to give substantial credence to the perspectives afforded by evolutionary psychology* 'Каб прыняць аргументы Брэдшоў, вы павінны сур'ёзна паверыць у перспектывы, якія дае эвалюцыйная псіхалогія' (W. Self). Вера рэпрэзентуецца ў 10 % выказваннях 2 спосабамі: 1) мадальным дзеясловам *must* у значэнні дапушчэння, заснаванага на моцнай упэўненасці: *Partly it must be because of the violence against women deep-rooted in most cultures* 'Часткова гэта, мусіць, з-за насілля ў адносінах да жанчын, глыбока ўкаранёнага ў большасці культур' (T. Hadley); 2) мадальным дзеясловам *have to* у форме будучага часу: *One party will have to sacrifice for happiness of others*

‘Адна партыя будзе вымушана ахвяраваць дзеля шчасця астатніх’ (L. Shriver). Камбінацыя мадальныя дзеясловы *have to / should / be to* + мадальныя словы *perhaps / maybe* маркіруе меркаванне ў 10 % выказваннях: **Perhaps, we have to find a positive side in everything** ‘Можа быць, нам неабходна шукаць станоўчы бок ва ўсім’ (Ch. Silva).

Мадальны дзеяслоў *will / would* (10 с/у) прадстаўлен у рэцэнзіях у двух значэннях, на якія накладваецца верагоднасць, заснаваная на веданні: 1) выражэнне звыклых дзеянняў у цяперашнім ці мінулым: *He was part of a gang of thugs who would break into the houses of locals whose theological views they felt to be unproved, and smash up any property they objected to on religious grounds* ‘Ён быў часткай банды галаварэзаў, якія ўрываліся ў дамы мясцовых жыхароў, чые багаслоўскія погляды яны лічылі неабгрунтаванымі, і разбівалі любую ўласнасць, супраць якой яны выступалі па рэлігійных абставінах’ (T. Whitmarsh); 2) волевыяўленне: *I would like to learn more about some of the individuals* ‘Я хацеў бы даведацца больш аб некаторых асобах’ (N. Wachsmann). У дадзеным выказванні мадальны дзеяслоў *would* адпавядае па значэнні форме абвеснага ладу.

Неабходна адзначыць, што англійскім мадальным дзеясловам могуць адпавядаць беларускія безасабова-прэдыкатыўныя словы (БПС) *можна* (77 с/у), *трэба* (33 с/у), *варта / не варта* (32 с/у), *нельга* (15 с/у), *мусіць* (11 с/у), *патрэбна* (8 с/у), *неабходна* (2 с/у), якія абазначаюць мадальную ацэнку стану ў адносінах магчымасці, неабходнасці. Верагоднасць, заснаваная на веданні, накладваецца на значэнне магчымасці / неабходнасці і рэалізуецца ў 88 % выказваннях з дадзенымі БПС: *Але трэба прызнацца, што аўдыторыя гэтых праектаў даволі вузкая, збольшага спецыялізаваная, у тым ліку праз «балючасць» і неппулярнасць тэмы* (В. Бурлак). Камбінацыя мадальныя словы «безумоўна», «вядома» + БПС «можна», «мусіць» эксплікуе веру адрасанта ў магчымасць / неабходнасць узнікнення альтэрнатыўнага стану спраў у прошлым, цяперашнім ці будучым часе і ўвасабляюцца ў 1 % выказваннях: **Вядома, у ідэале такім чалавекам мусіў стаць рэдактар – яшчэ да таго, як наклад кнігі падрыхтуецца да друку** (Ж. Капуста). 11 % выказванняў з БПС у камбінацыях з дзеясловам *быць* у форме ўмоўнага ладу, з мадальнымі словамі з семантыкай няўпэўненасці, наяўнасці сумненняў (*напэўна, магчыма, наўрад*) маніфестуюць меркаванне адрасанта адносна рэальнасці магчымасці / неабходнасці: **Магчыма, не трэба чытаць некалькі тэкстаў з кнігі адразу, лімітаваць па адным апавяданні на дзень, каб не было адчування дэжавю** (Ю. Ваўчок).

Прэдыкатывы *павінен / не павінен* (20 с/у), *абавязаны* (1 с/у) рэпрэзентуюць мадальнасць неабходнасці і адпавядаюць англійскім мадальным дзеясловам *must, have to*. У даследаваным матэрыяле 95 % словаўжыванняў дадзеных прэдыкатываў увасабляюцца ў выказваннях з веданнем і 5 % – з верай: **Ён абавязаны быць моцным і падтрымаць яе** (Т. Будовіч-Барадуля).

У выніку супастаўляльнага аналізу функцыянавання мадальных дзеясловаў як маркёраў верагоднасці ў публіцыстычных рэцэнзіях на дзвюх мовах было ўстаноўлена, што ў беларускай і англійскай мовах усе выказванні з мадальнымі дзеясловамі маніфестуюць верагоднасць. Першае месца па рэкурэнтнасці ў дзвюх мовах (86 % у беларускай і 70 % у англійскай мове) займаюць мадальныя дзеясловы як эксплікатары ведання, другое – як эксплікатары меркавання (9 % і 27 %), і трэцяе – як эксплікатары веры (5 % і 3 %).

Пераважная колькасць ведання тлумачыцца імкненнем беларуска- і англамоўных адрасантаў да перадачы інфармацыі, якая адпавядае рэчаіснасці. Выкарыстанне мадальных дзеясловаў як паказчыкаў меркавання і невысокай рэкурэнтнасць мадальных дзеясловаў як маркёраў веры абумоўлена жаданнем адрасантаў пазбегнуць катэгарычнасці, безальтэрнатыўнасці ўспрымання інфармацыі адрасатамі.

Адрозненні назіраюцца ў больш разнастайным рэпертуары англійскіх мадальных дзеясловаў. Безасабова-прэдыкатыўныя словы як паказчыкі верагоднасці адпавядаюць па значэнням англійскім мадальным дзеясловам. Выкарыстанне мадальнага дзеяслова *магчы* ў якасці мадальнага слова *можа* / *можа быць* / *быць можа* са значэннем меркавання, дапушчэння, – характэрная рыса беларускіх рэцэнзій. Аманімія форм абвеснага і ўмоўнага ладу мадальных дзеясловаў *can, may, will* – адметная рыса англійскіх рэцэнзій. Пры вызначэнні тыпу верагоднасці ў выказваннях з англійскімі мадальнымі дзеясловамі падказкамі могуць быць формы інфінітыва і наяўнасць / адсутнасць часціцы *not*.

Такім чынам, мадальныя дзеясловы – рэкурэнтны сродак рэалізацыі катэгорыі верагоднасці ў публіцыстычных рэцэнзіях.

ЛІТАРАТУРА

1. *Лясовіч, С. М.* Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы : вучэб.-метад. комплекс для студэнтаў / С. М. Лясовіч. – Наваполацк : УА «ПДУ», 2008. – 254 с.
2. *Мирискаева, К. Ш.* Концептуализация модальности в разносистемных языках (на материале глагола *can* и его ревербализаторов в русском языке) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / К. Ш. Мирискаева. – Пятигорск, 2018. – 222 л.

The article deals with Belarusian and English modal verbs as explicators of credibility. There have been revealed common and specific features in functioning of modal verbs as means of realization of credibility in Belarusian and English publicistic reviews.